

آسیب‌شناسی محتوای آموزش زبان فارسی در مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی وابسته به جامعه المصطفی

عیسی روح‌الامینی^۱
محمود مهرآوران^۲

چکیده

مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی (مدرسه المهدی) وابسته به جامعه المصطفی یکی از باسابقه‌ترین مراکز آموزش زبان فارسی است. طلاب غیر ایرانی قبل از شروع تحصیل در جامعه المصطفی در مدت شش ماه زبان فارسی را در این مرکز فرامی‌گیرند. آموزش زبان فارسی با مشکلات و آسیب‌هایی همراه است که شناخت آنها جهت چاره‌جویی برای رفع آنها، لازم و ضروری است. پژوهش حاضر با عنوان «آسیب‌شناسی محتوای آموزش زبان فارسی در مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی» این امر را بررسی و تحلیل کرده است. برای این منظور، نگارندگان، از شیوه پرسش‌نامه و مصاحبه با زبان‌آموزان و مدرسان زبان فارسی و معارف اسلامی در مرکز آموزش زبان جامعه المصطفی در قم استفاده کرده و آسیب‌ها و مشکلات موجود را از دید طلاب و مدرسان از منظر محتوای درسی، بررسی و یافته‌ها را تحلیل کرده‌اند. در این تحقیق، کتاب‌های درسی، کتاب‌های کار و کمک‌درسی و فیلم‌های آموزشی، از دید طلاب و مدرسان، بررسی و ارزیابی شده‌اند. بر مبنای این پژوهش در کنار نقاط قوت، مهمترین آسیب‌های محتوای آموزش زبان فارسی عبارتند از: به روز نبودن متون آموزشی، نبودن فیلم‌های مناسب برای آموزش زبان فارسی، نبود هماهنگی کامل بین گروه‌های علمی برای تدوین کتاب‌های درسی. در پایان نیز راهکارهایی برای ارتقاء کیفیت محتوای آموزش زبان فارسی در مدرسه المهدی پیشنهاد شده است.

کلید واژه‌ها:

آموزش زبان فارسی، آسیب‌شناسی، متون آموزشی، زبان آموز، جامعه المصطفی.

۱. کارشناسی ارشد معارف اسلامی، مدرس زبان فارسی مدرسه المهدی قم

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه قم. نویسنده مسئول؛

(MehravaranYm@gmail.com)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

۱. مقدمه

از ابتدای تأسیس جامعه المصطفی تاکنون هزاران نفر از طلاب در مراکز گوناگون این نهاد، آموزش دیده و تربیت شده‌اند و هر سال بر تعداد فراگیران زبان فارسی افزوده شده و دامنه آن به ملیتهای مختلف جهان توسعه یافته است. آموزش زبان فارسی در مدّت دست کم شش ماه، توسط مدرسانی که همگی طلبه حوزه هستند صورت می‌پذیرد. در مجموعه بزرگ جامعه المصطفی مراکز مختلفی، آموزش زبان فارسی را برعهده دارند که مهمترین آنها، مرکز آموزش زبان فارسی (مدرسه المهدی) در شهر قم است. این آموزش تاکنون به طور کلی موفق بوده اما در کنار محاسن، ضعفها و آسیب‌هایی نیز داشته که شناخت و بررسی آنها گامی مؤثر برای ارتقای آموزش زبان فارسی خواهد بود. این تحقیق به شناخت آسیب‌های محتوای آموزشی زبان فارسی در مدرسه المهدی و پیشنهادهایی برای رفع آنها می‌پردازد. پرسش اصلی این پژوهش این است که چه مشکلاتی در محتوای مواد آموزشی زبان فارسی به طلاب غیرایرانی در مدرسه المهدی وجود دارد؟

۱-۱. پیشینه تحقیق

با توجه به گسترش آموزش زبان فارسی در کشور در سالهای اخیر، نوشته‌های فراوانی در این باره دیده می‌شود. اما درباره موضوع این پژوهش آثار زیر درخور یادآوری است:

علی آجرلو (۱۳۸۹) در طرحی با عنوان «بررسی مواد آموزشی مورد استفاده در تدریس زبان فارسی مقدماتی در میان زبان‌آموزان مدرسه المهدی قم» به بررسی و ارزیابی مواد آموزشی مورد استفاده برای آموزش زبان فارسی در بین زبان‌آموزان مدرسه المهدی پرداخته است. در این تحقیق مواد آموزشی در بخش مواد چاپی شامل کتاب درسی و کتاب کار و در بخش مواد غیر چاپی شامل رسانه انسانی (استاد)، جامعه، مواد دیداری (فیلم)، مواد شنیداری (کاست و سی دی‌های صوتی)، مواد رایانه‌ای (نرم افزارهای چندرسانه‌ای) به کار گرفته شده در آموزش زبان فارسی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته‌اند. از مهمترین نتایج به دست آمده در این پژوهش، به موارد زیر می‌توان اشاره نمود: کتاب درسی

آموزش زبان فارسی مقدماتی (کتاب اول) متأثر از رویکرد ساختاری و رفتارگرایی است و بر مبنای روش مستقیم آموزش داده می‌شود. ملاک‌ها و معیارهای تهیه و تدوین کتاب درسی (کتاب اول) نیاز به بازنگری، اصلاح، تغییر و تقویت بر اساس یافته‌های جدید علمی دارد. ساختار مناسب تهیه کتاب کار در تدوین کتاب کار آموزش زبان فارسی به طور کامل رعایت نشده است. با وجود غیر مرتبط بودن مدرک و رشته تحصیلی مدرسان، آن‌ها به عنوان رسانه انسانی نقش مناسبی در آموزش زبان فارسی دارند. با وجود نقش مناسبی که زبان آموزان و مدرسان برای مواد دیداری، شنیداری و رایانه‌ای در آموزش زبان فارسی قائل هستند، این دسته از مواد آموزشی به اندازه کافی در اختیار زبان آموزان قرار نمی‌گیرد. این مسأله می‌تواند شکل‌گیری، رشد و پیشرفت مهارت‌های چهارگانه زبانی و آموزش همه سطوح آن را تحت تأثیر قرار دهد. بر اساس نتایج به دست آمده رابطه معناداری بین مواد آموزشی چاپی و غیر چاپی با یادگیری زبان فارسی مقدماتی دیده نمی‌شود. این مسأله گویای نامناسب بودن تهیه و تدوین مواد آموزشی در این مرکز می‌باشد.

رئسی و محمدی فشارکی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی جامعه المصطفی» به توصیف و نقد دستوری کتاب‌های آموزش زبان فارسی در جامعه المصطفی پرداختند. این پژوهش پس از معرفی جامعه المصطفی العالمیه، به اهمیت شیوه‌های دستورآموزی به غیرفارسی‌زبانان می‌پردازد و در کنار معرفی مباحث دستوری لازم برای فارسی آموزان، کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی مدرسه المهدی را از لحاظ دستوری توصیف می‌کند. سپس مشکلات دستوری این کتاب‌ها را در ده بخش جداگانه بررسی می‌نماید. مقاله با ارائه راهکارهایی برای بهبود مباحث دستوری این مجموعه آموزشی و سایر کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، پایان می‌یابد.

نوشته حاضر به آسیب‌هایی می‌پردازد که تاکنون بررسی و در جایی نوشته نشده است.

۲-۱. روش تحقیق

این تحقیق هم میدانی و هم به شیوه تحلیل و تصیف است. در این تحقیق با

تکمیل فرم نظرخواهی توسط ۵۰ نفر از طلاب و ۲۵ نفر از مدرسان زبان فارسی و معارف اسلامی و مصاحبه حضوری با تعدادی از زبان آموزان و مدرسان، آسیب‌ها و مشکلات محتوای درسی از دید طلاب و مدرسان، مورد بررسی قرار گرفته است. در نوشتار حاضر ۱۲ پرسش مربوط به زبان آموزان و ۶ پرسش از مدرسان ارزیابی و تحلیل شده است.

۲. منابع آموزش زبان فارسی در مدرسه المهدی

زبان آموزان در طول دوره ۶ ماهه ملزم به گذراندن درس‌های آموزش زبان فارسی هستند. منابع و کتاب‌هایی که در این بخش مورد استفاده آموزشی قرار می‌گیرند و تدریس می‌شوند به شرح ذیل می‌باشد:

۱. آموزش فارسی به فارسی (کتاب مقدمه)
۲. آموزش فارسی به فارسی (کتاب اول)
۳. آموزش فارسی به فارسی (کتاب دوم)
۴. آموزش فارسی به فارسی (کتاب سوم)
۵. آموزش فارسی به فارسی (کتاب چهارم)
۶. آموزش فارسی به فارسی (کتاب پنجم)
۷. آموزش فارسی به فارسی (کتاب ششم)
۸. دستور زبان کاربردی
۹. کتاب‌های کار اول تا ششم
۱۰. کتاب‌های کمک آموزشی (مهارت خواندن ۱ و ۲ و ۳ و ۴) - داستانهای پیامبران ج ۱ و ۲.

از نظر سطح آموزش زبان، منابع این مرکز را می‌توان چنین سطح بندی کرد: کتاب‌های اول و دوم: سطح مقدماتی؛ کتاب‌های دوم و سوم: سطح میانی؛ کتاب‌های پنجم و ششم: سطح پیشرفته.

دوره آموزش فارسی به فارسی شامل ۶ جلد کتاب درسی است و برای هر کتاب درسی یک جلد کتاب تمرین (کتاب کار) نیز در نظر گرفته شده است. نویسندگان این مجموعه، روش تدوین هر درس را این گونه برشمرده‌اند:

الف) آموزش لغات جدید

ب). آموزش مبنای جدید

ج). کاربرد لغات جدید و قبل در مبنای جدید

د). پرورش مبنای جدید با استفاده از مبانی قبل

ه). تمرین‌های شفاهی مربوط به ارزیابی یاد گرفته‌های زبان آموزش.

کتاب مقدمه شامل ۸ درس است و در ۱۱۰ صفحه نوشته شده است. آموزش آواهای کوتاه و بلند همراه با مثالهایی از کلماتی که شامل این آواها باشند هدف اصلی این کتاب است.

کتاب اول در ۱۲ درس و ۲۵۴ صفحه نگارش یافته است. در این کتاب آموزش نوشتار شروع می‌شود و کلمات ساده کتاب مقدمه در قالب جمله‌های کوتاه آموزش داده می‌شود. احوالپرسی، اشاره، سؤال و جواب، رنگ‌ها، مفرد و جمع، محتوای برخی درس‌های این کتاب است.

در کتاب دوم که شامل بیست درس و ۲۵۴ صفحه می‌باشد سعی شده با توجه به بسامد کلمات، واژه‌هایی که کاربرد بیشتر و عمومیت دارند آموزش داده شود. وسایل شخصی، اعداد، مکانها، طبیعت، ساعت و زمان، غذاها و میوه‌ها، اعضای بدن، پزشکی و ورزش از موضوعاتی هستند که در این کتاب به آنها پرداخته شده است. متناسب با این موضوعات برخی نکات درسی، تعدادی از حروف اضافه و برخی نکات دستوری مانند ماضی ساده، مضارع اخباری و فعل امر به صورت مختصر آورده شده است.

در کتاب سوم که شامل بیست درس و ۲۳۴ صفحه است پس از متن درس و سؤالات درک مطلب، واژه‌های جدید به فارسی معنی می‌شوند و پس از آن یک یا دو جمله آمده که با همان کلمه ساخته شده‌اند. سپس سؤالاتی مبتنی بر مفاهیم هر درس طرح می‌شود تا زبان آموزان به آن‌ها به صورت کتبی پاسخ دهند. سؤالات کامل کردنی و تمرین و تکرار، بخشی از تمرین‌های هر درس است. مبانی دستوری نیز در خلال درس‌ها، گاه با توضیح و گاه به صورت تمرین مطرح می‌شوند. برخی عناوین درسی کتاب سوم عبارتند از: کتاب جدید، حضرت محمد، فصلها، سلیقه‌ها، دستورات اسلام، چوپان دروغگو،

کشتی نوح و شگفتی‌های جهان.

کتاب چهارم مجموعه آموزش فارسی به فارسی با شعر «خداوند» آغاز می‌شود و در بیست درس و ۱۹۰ صفحه بیشتر به متن‌های اخلاقی، مذهبی و تربیتی می‌پردازد. کتاب پنجم با بیست درس در ۱۱۶ صفحه و کتاب ششم با بیست درس و ۱۳۰ صفحه به متون قدیمی و شعر نیز پرداخته‌اند. متون منتخب در این کتاب‌ها اکثراً از کتاب‌های درسی دانش آموزان مدارس متوسطه دوره اول و دوم گرفته شده‌است.

۳. تحلیل نظرات زبان آموزان و مدرسان زبان فارسی

پرسش‌های مطرح شده و نظر زبان آموزان و مدرسان زبان فارسی در این مرکز به شرح زیر است:

سوال ۱: کتاب‌های مدرسه برای یاد گرفتن فارسی چقدر مناسب و مفید بود؟
بیشتر طلاب (۷۰ درصد) از کتاب‌های مدرسه اظهار رضایت کرده‌اند ولی ۳۰ درصد نیز اظهار نارضایتی نموده‌اند. ۶۰ درصد مدرسان فارسی، کتاب‌های موجود را نامناسب و ۴۰ درصد، آنها را مناسب می‌دانند.

دلایل رضایت

الف) نگاه دینی، اخلاقی و تربیتی در تألیف کتاب‌ها برای مدرسانی که هدفشان تبلیغ دین است یک مؤلفه مهم به شمار می‌آید. مهمترین دلیل رضایت نسبی طلاب نیز همین نگاه دینی و اخلاقی و تربیتی مؤلفان آنهاست که با توجه به اطلاع کم طلاب جدید ورود از مسائل دینی و تربیتی اسلام برای آنها جذابیت دارد.

ب) محور قرار ندادن گرامر و دستور زبان در کتاب‌های اول و دوم سبب جذابیت آنها می‌باشد.

ج) استفاده از تصاویر رنگی خصوصاً در کتاب‌های اول و دوم.

د) وجود کتاب تمرین سبب تثبیت آموخته‌های آنها شده، میزان رضایتمندی مدرسان را بیشتر می‌کند.

ه) جذابیت قصه و داستان در برخی درس‌ها سبب جذابیت کتاب‌های درسی می‌گردد.

دلایل عدم رضایت

- (الف) وجود کلمات و اصطلاحات کم بسامد.
(ب) وجود شعرهای دشوار و متون قدیمی بخصوص در کتاب‌های پنجم و ششم.
(ج) جذاب نبودن برخی متنهای علمی برای زبان آموزان.
(د) استفاده کم از قصه و داستان‌های جذاب.
(ه) آموزش مستقیم گرامر و دستور زبان در برخی کتاب‌ها.
(و) کاربردی نبودن محتوای برخی دروس.
(ز) تکرار بیش از حد برخی مطالب مانند آواها در کتاب مقدمه و اول.
(ح) حجم بیش از اندازه کلمات جدید و نکته‌های زبانی برخی درس‌ها.

سؤال ۲: کتاب‌های کمک درسی و نرم افزارهای مدرسه چقدر برای یادگیری فارسی مناسب و مفید بود؟

کتاب‌های کمک درسی و نرم افزارهای موجود در مدرسه برای بسیاری از زبان آموزان (۶۰ درصد) مفید بوده اما حدود ۴۰ درصد از زبان آموزان نظر دیگری داشتند. ۷۰ درصد مدرسان، کتاب‌های کمک درسی را مناسب و ۳۰ درصد آنها را نامناسب می‌دانند.

دلایل نظرات منفی

- (الف) گروهی از طلاب از وجود کتاب‌های کمک درسی و نرم افزارها اطلاع ندارند.
(ب) برخی نرم افزارها قدیمی هستند و با نسخه‌های جدید کتاب‌ها، تطبیق ندارند.
(ج) نداشتن دسترسی راحت زبان آموزان به نرم افزارها و کتاب‌های کمک درسی.
(د) گران بودن قیمت نرم افزارها و کتاب‌های کمک درسی برای برخی طلاب.
(ه) نداشتن ابزار مناسب مانند لب تاب برای استفاده از نرم افزارها.

سوال ۳: کتاب‌های آموزش زبان فارسی در مدرسه چقدر برای زبان آموزان جذاب هستند؟

کتاب‌های مدرسه برای بیش از نیمی از طلاب (۵۶ درصد) جذاب هستند ولی برای ۴۴ درصد باقیمانده جذابیت چندانی ندارد. ۸۵ درصد مدرسان نیز، کتاب‌های فعلی را جذاب نمی‌دانند. دلیل اصلی رضایت طلاب این است که با توجه به رویکرد دینی و اخلاقی در تدوین متون درسی، این کتاب‌ها برای طلاب که غالباً با انگیزه تحصیل علوم دینی به مدرسه آمده‌اند جذاب هستند.

دلایل عدم رضایت

- الف)** وجود کلمات و اصطلاحات کم بسامد.
ب) استفاده از شعرهای دشوار و متون قدیمی بخصوص در کتاب‌های پنجم و ششم.
ج) استفاده از متنهای علمی برای آموزش زبان.
د) عدم تطبیق برخی متون درسی با فرهنگ برخی طلاب.
ه) نامتناسب بودن برخی متون با سنین مختلف زبان آموزان.
و) آموزش مستقیم گرامر و دستور زبان در برخی کتاب‌ها.
ز) تکرار برخی مطالب مانند آواها در کتاب مقدمه و اول.
ح) حجم زیاد کلمات جدید و نکته‌های زبانی در هر درس.

سؤال ۴: سوالات و روش امتحان کتبی زبان فارسی در مدرسه چقدر مناسب است؟

۷۰ درصد طلاب روش امتحان را مناسب و ۳۰ درصد باقیمانده روش امتحان کتبی را نامناسب می‌دانند. ۷۵ درصد مدرسان روش موجود امتحان کتبی را نامناسب و ۲۵ درصد آن را مناسب می‌دانند.

دلایل تأیید

- الف)** روش امتحان کتبی برای برخی طلاب با روش امتحان در کشور خودشان تطبیق دارد به همین سبب با آن موافق هستند.
ب) برخی طلاب با روشهای امتحان مدرسه از طرق مختلف آشنایی قبلی

دارند و خود را با آن تطبیق داده‌اند و همین ذهنیت قبلی سبب رضایت نسبی آنان است.

دلایل عدم رضایت

(الف) روش امتحان کتبی برای برخی طلاب بسیار سخت است؛ زیرا قبلاً بیشتر با روشهای چهار گزینه‌ای امتحان داده‌اند و روش تشریحی و نوشتاری برایشان خسته کننده و دشوار است.

(ب) به دلیل عدم به روز رسانی، روش امتحانی موجود برای گروهی از طلاب جذاب نیست؛ زیرا برخی سؤالات برای سؤال هوش و تست حافظه مناسب‌تر است تا سنجش میزان فراگیری زبان.

(ج) برخی زبان آموزان که در املا و نوشتار مشکل دارند امتحان کتبی برایشان بسیار سخت است؛ زیرا برای این گروه امتحان کتبی هم امتحان مفاهیم درسی و درک مطلب است و هم امتحان نوشتار.

سؤال ۵: سؤالات و روش امتحان شفاهی چقدر مناسب است؟

نیمی از طلاب (۵۰ درصد) اظهار رضایت کرده و نیم دیگر از روش امتحان شفاهی ناراضی هستند. ۹۰ درصد مدرسان سؤالات امتحان شفاهی را نامناسب و ۱۰ درصد آن را مناسب می‌دانند.

دلیل اصلی تأیید روش موجود این است که سنجش میزان تسلط زبان آموزان در مهارت خواندن و گفتن فقط از طریق امتحان شفاهی ممکن است

دلایل عدم تأیید

(الف) روش امتحان شفاهی، بیشتر طلاب را به سمت حفظ کردن متن برای سخنرانی سوق می‌دهد و کسانی که قدرت حفظ خوبی دارند معمولاً توفیق بیشتری به دست می‌آورند و این روش برای سنجش میزان تسلط بر زبان مناسب نیست.

(ب) برخی سؤالات دستور زبان فارسی مربوط به امتحان کتبی است و برای سنجش زبان گفتاری در امتحان شفاهی مناسب نیست.

(ج) معیار دقیق و متعادل برای نمره دادن درس‌های گفتگو و سخنرانی تعریف

نشده است؛ لذا معمولاً زبان آموزان بعد از امتحان دلیل عدم کسب نمره قبولی و خطاهای زبانی خود را نمی‌دانند.

۵) برخی اوقات لهجه استاد ممتحن در فهم سؤال توسط زبان آموز و در نتیجه نمره نهایی او تأثیر منفی دارد.

سوال ۶: کتاب کار برای یادگیری فارسی چقدر مناسب است؟

۶۰ درصد طلاب کتاب کار را مناسب و ۴۰ درصد آن را نامناسب می‌دانند. ۸۵ درصد مدرسان نیز کتاب‌های کار را مفید و مناسب می‌دانند.

دلیل اصلی رضایت این است که کتاب کار به عنوان تمرین کتبی کتاب‌های درسی لازم و مفید است و طلابی که کتاب کار را مرتب می‌نویسند معمولاً در امتحان کتبی نمره خوبی کسب می‌کنند.

دلیل نارضایتی این است که طلابی که تمرین‌های کتاب کار را خودشان نمی‌نویسند و جواب سؤالات و جمله سازی‌ها را از کتاب دوستانشان کپی می‌کنند نتیجه لازم را نمی‌گیرند و در امتحان هم موفق نمی‌شوند. برای این گروه نوشتن کتاب کار فایده چندانی ندارد.

سوال ۷: یادگیری کتاب‌های فارسی مدرسه چقدر برای برقراری ارتباط شما با مردم کافی بود؟

بیشتر طلاب (۶۴ درصد) متون درسی مدرسه را برای ارتباط با مردم کافی نمی‌دانند.

دلایل ناکافی بودن

الف) متون درسی مدرسه براساس بسامد کلمات تهیه و تدوین نشده است؛ به همین سبب برخی از واژه‌هایی که طلاب یاد می‌گیرند در ارتباط با دیگران معمولاً مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و بیشتر جنبه ادبی و نوشتاری دارد.

ب) ارتباط باید دوطرفه باشد نه یک طرفه. روش تدریس برخی مدرسان، طلاب را به طرف ایجاد ارتباط سوق نمی‌دهد بلکه بیشتر آنان طلاب را به عنوان شنونده و دریافت کننده تربیت می‌کنند. به همین سبب بسیاری از

طلاب کلام طرف مقابل را خوب می‌شنوند و می‌فهمند ولی در جواب دادن موفق نیستند.

ج) برخی طلاب در کلاس به دلیل ترس از خطا، خجالت می‌کشند صحبت کنند و از کلاس‌های گفتگو و سخنرانی استقبال نمی‌کنند و به بهانه‌های مختلف از سخن گفتن خودداری می‌کنند؛ به همین دلیل در برقراری ارتباط با دیگران، مشکل دارند.

سؤال ۸: تحصیل در مدرسه چقدر برای ادامه تحصیل شما و کسب معارف و علوم اسلامی کافی بود؟

۶۸ درصد طلاب، این مقدار آموزش فارسی را برای ادامه تحصیل خود در راه کسب معارف اسلامی کافی دانسته و ۳۲ درصد آنها این مقدار را ناکافی می‌دانند.

دلایل نظرات مثبت

الف) بیشتر کتاب‌ها با رویکرد دینی و اسلامی تدوین شده و همین، زمینه را برای تحصیل معارف اسلامی فراهم می‌نماید.

ب) همه مدرسان مدرسه طلبه هستند و در کلاسهای شفاهی از موضوعات دینی و اعتقادی استفاده می‌کنند و برخی از اصطلاحات لازم برای معارف اسلامی در کلاس به طور مکرر به کار برده می‌شود.

ج) علاوه بر کلاس درس، جلسات تربیتی و اخلاقی توسط معاونت تربیتی مدرسه برای طلاب به طور هفتگی برگزار می‌شود و بسیاری از اصطلاحات دینی توسط سخنرانان مدعو (که بیشتر اوقات از مدرسان مدرسه هستند) استفاده شده و زبان آموزان با آنها آشنا می‌شوند.

د) طلابی که به زبان عربی معارف اسلامی را می‌خوانند همین مقدار آموزش فارسی را کافی می‌دانند؛ زیرا برای تحصیل علوم اسلامی نیازی به زبان فارسی ندارند.

دلایل نظرات منفی

الف) ناهماهنگی بین تدوین متون فارسی و دوره معارف اسلامی سبب شده در دوره معارف از اصطلاحاتی استفاده شود که در دوره فارسی آموزش داده نشده

و بالعکس در دوره فارسی واژه‌ها و اصطلاحاتی آموزش داده شود که در تدوین متون دوره معارف اسلامی از آنها استفاده نشده است.

ب) هدف اصلی از تأسیس دوره معارف اسلامی در مدرسه، تثبیت زبان فارسی بوده اما عملاً برای تثبیت زبان فارسی فعالیت نمی‌کند بلکه گاهی اینگونه به نظر می‌رسد که مسئولیت اصلی فراموش شده و فقط با هدف آموزش معارف اسلامی بدون توجه به تثبیت زبان فارسی تأسیس گردیده است.

سؤال ۹: کتاب‌های آموزش زبان فارسی برای فهم درس‌های تمهیدیّه و کارشناسی چقدر کافی است؟

حدود نیمی از طلاب (۴۸ درصد) محتوای تدریس شده را کافی دانسته و نیم دیگر (۵۲ درصد) آن را ناکافی می‌دانند.

دلایل نظرات منفی

الف) عدم هماهنگی متقابل بین تدوین متون دوره آموزش فارسی و دوره معارف اسلامی سبب شده در دوره معارف از اصطلاحاتی استفاده شود که در دوره فارسی آموزش داده نشده و بالعکس در دوره فارسی واژه‌ها و اصطلاحاتی آموزش داده شود که در تدوین متون دوره معارف اسلامی از آنها استفاده نشده است.

ب) دوره معارف اسلامی با هدف تثبیت زبان فارسی بوده اما گاهی مسئولیت اصلی خود را فراموش کرده و به عنوان یک دوره مستقل عمل می‌کند.

ج) در تدوین برخی از کتاب‌های دوره تمهیدیّه سطح دانش زبان آموزان در نظر گرفته نمی‌شود. بهتر است به جای مباحثی که آموزش برخی از آنها در دوره کارشناسی تکرار می‌شود به آموزش مطالب مقدماتی با استفاده از اصطلاحات دوره فارسی با هدف تثبیت زبان فارسی پرداخته شود.

د) عدم استفاده از تجربیات مدرسان و مؤلفان کتاب‌های فارسی و کتاب‌های معارف در تدوین متون درسی به شکل متقابل سبب شده هر گروه به صورت جزیره‌ای بدون توجه به دغدغه‌های گروه مقابل به تهیه کتاب‌های درسی پردازد که سبب نقص متون درسی در هر دو گروه گردیده است.

ه) برخی طلاب آشنایی قبلی با زبان عربی ندارند و به همین سبب درس‌های

صرف و نحو عربی در دوره معارف اسلامی برای آنان بسیار دشوار است.

برخی دلایل نظرات مثبت

الف) برخی طلاب با زبان عربی آشنایی دارند (مانند بسیاری از طلاب آفریقایی)؛ چون درس‌های صرف و نحو و بیشتر اصطلاحات دینی در دوره معارف اسلامی به زبان عربی است برای این گروه درس‌های معارف اسلامی سخت نیست.

ب) برخی طلاب سالهاست با اصطلاحات دینی و معارف اسلامی در کشور خودشان آشنا شده‌اند و بسیاری از این اصطلاحات را قبلاً خوانده و یا لااقل شنیده‌اند و در دوره آموزش فارسی و یا شرکت در جلسات دینی در ایران این مطالب برایشان یادآوری می‌شود؛ به همین سبب برای فراگیری درس‌های معارف اسلامی مشکلی ندارند.

ج) عدّه زیادی از طلاب به دلیل انگیزه بسیار زیاد برای کسب علوم و معارف اهل بیت با تلاش و کوشش و نظم و دقت در انجام تکالیف و مطالعات کمک درسی به سرعت در فراگیری اصطلاحات دینی و ... در مدت آموزش زبان فارسی پیشرفت کرده و شرایط لازم را برای حضور در دوره معارف اسلامی کسب می‌نمایند و با آمادگی وارد این دوره می‌شوند.

سؤال ۱۰: فیلمهای آموزشی برای یادگیری زبان فارسی چقدر مناسب است؟

نیمی از طلاب (۵۰ درصد) فیلمهای موجود را مناسب دانسته و نیمی دیگر آنها را نامناسب می‌دانند. ۷۰ درصد مدرسان فیلمهای موجود را برای آموزش زبان فارسی نامناسب و ۳۰ درصد آنها را مناسب می‌دانند.

دلایل رضایت

الف) معمولاً طلاب از دنبال کردن قصه‌های فیلم و آموزش زبان گفتاری در ضمن آن لذت می‌برند.

ب) غالب زبان آموزان آموزش غیر مستقیم زبان را بیشتر می‌پسندند، به همین سبب به کلاس‌های آزمایشگاه و نمایش فیلم در کلاس علاقه زیادی دارند. دلایل نامناسب بودن

الف) برخی فیلمهای کلاس آزمایشگاه، انیمیشن‌هایی هستند که مناسب شأن طلاب نیستند. علاوه بر آن گفتگو در کارتون‌ها بسیار سریع است و درست شنیدن و فهمیدن آن برای طلابی که هنوز زبان را کامل یاد نگرفته‌اند، بسیار دشوار است.

ب) طلاب غالباً با انگیزه فراگیری علوم اسلامی به مدرسه می‌آیند؛ به همین دلیل به فیلمهای مذهبی مانند سریال حضرت یوسف و اصحاب کهف و محمد رسول الله و ... بیشتر علاقه دارند و فیلمهای دیگر برایشان جذابیت ندارد.

ج) برخی فیلمها متناسب با سطح زبانی طلاب انتخاب نشده است و از واژه‌ها و اصطلاحاتی در آنها استفاده شده که فهم آنها برای زبان آموزان سخت است.

سؤال ۱۱: روش استفاده از فیلم در کلاس چقدر مناسب بود؟

۵۴ درصد طلاب روشهای موجود را مناسب نمی‌دانند.

دلایل نامناسب بودن

الف) برخی مدرسان درباره اهداف کلاس آزمایشگاه و نمایش فیلم (تقویت مهارت شنیدن) توجیه نیستند و کلاس را به سمت نوشتن داستان فیلم و سؤالات گرامر سوق می‌دهند؛ به همین دلیل علاوه بر اینکه نتیجه لازم را نخواهد داشت کلاس آزمایشگاه نیز خسته کننده خواهد شد.

ب) برخی مدرسان از همان ابتدای نمایش فیلم بعد از هر جمله فیلم را متوقف می‌کنند و توضیح می‌دهند؛ به همین دلیل طلاب از داستان فیلم لذت نمی‌برند و کنجکاوی آنها برای دنبال کردن ماجراهای فیلم سرکوب می‌شود و کلاس برای آنها جذابیتی ندارد.

ج) اهداف اصلی نمایش فیلم برای زبان آموزان درست و سریع شنیدن و تلفظ درست و خوب گفتن جمله‌ها است. برخی روشهای استفاده از فیلم در کلاسها به این اهداف توجه ندارد.

د) برای برخی طلاب دیدن فیلم در کلاس کافی نیست و برخی از آنها بارها در خانه یا در خوابگاه با موبایل یا لب تاب فیلمها را می‌بینند و تکرار می‌کنند تا بتوانند به نتیجه لازم برسند. بنابراین ساعت کلاس آزمایشگاه برای تقویت شنیدار این گروه از زبان آموزان کافی نیست.

۵) برخی مدرسان از زبان آموزان می‌خواهند متن فیلم را بنویسند و در ضمن مشاهده فیلم، نکته‌های دست‌ورزبان را تذکر می‌دهند؛ به همین سبب کلاس آزمایشگاه به سمت کلاس کتبی سوق داده می‌شود و از هدف اصلی کلاس (تقویت شنیدار) دور می‌شود.

سوال ۱۲: کتاب‌های قصه برای تقویت خواندن چقدر مناسب است؟

۵۸ درصد از طلاب این کتاب‌ها را مناسب و ۳۲ درصد نامناسب می‌دانند و ۱۰ درصد نیز اصلاً از وجود کتاب‌های قصه در مدرسه برای قرائت در کلاس اطلاع نداشته و از آنها استفاده نکرده‌اند. ۸۵ درصد مدرسان استفاده از داستان را برای آموزش زبان مناسب می‌دانند. دلیل اصلی تأیید داستان برای آموزش زبان این است که خواندن کتاب‌های قصه به دلیل جذابیت‌های آن برای بسیاری از طلبه‌ها شیرین است.

دلایل نارضایتی

الف) خواندن کتاب‌های قصه اگر به سمت دستور زبان و شناخت صرفی کلمات سوق داده شود برای طلاب جذابیتی ندارد و آنان را از هدف اصلی (تقویت خواندن و درک مطلب) دور می‌نماید.

ب) به دلیل وقت محدود کلاسهای شفاهی، برخی از مدرسان کتاب‌های قصه را به طلاب معرفی نمی‌کنند و به همین دلیل ۱۰ درصد طلاب از تألیف این کتاب‌ها در مدرسه بی‌اطلاع بوده و هیچ استفاده‌ای از آنها نکرده‌اند.

ج) به دلیل مشکلات مالی، برخی طلاب امکان تهیه کتاب‌های قصه را ندارند.

تحلیل نظرات مدرسان بخش معارف

پس از پایان دوره آموزش زبان فارسی، طلاب این مدرسه به جهت تثبیت زبان فارسی دوره‌ای ۴ ماهه را با نام معارف اسلامی می‌گذرانند که در آن علاوه بر تلاش برای تثبیت زبان فارسی مقدمات درس‌های دینی و حوزوی و آشنایی با بسیاری از مفاهیم و اصطلاحات مورد نیاز را نیز دربر می‌گیرد. در این قسمت پرسش‌های ویژه مدرسان این دروس تحلیل می‌شود.

سؤال اول: طلاب چقدر در خواندن متون فارسی مهارت دارند؟

۱۰۰ درصد مدرسان، تسلط طلاب را در خواندن متون در سطح متوسط می‌دانند.

دلایل

الف) به دلیل محدودیت زمانی و تعداد مواد درسی شفاهی فرصت پرداختن به مهارت خواندن به اندازه کافی وجود ندارد.

ب) سطح برخی کتاب‌های دوره معارف نسبت به دوره فارسی بسیار بالاتر است و به همین سبب خواندن آنها بدون ایراد نیست.

ج) ناهماهنگی بین تألیف کتاب‌های دوره فارسی و دوره معارف برای نزدیک کردن سطح کتاب‌ها یکی از دلایل ضعف طلاب در خواندن است.

سؤال دوم: از مهارت طلاب در نوشتن چقدر رضایت دارید؟

تقریباً همه مدرسان نوشتن را ضعیف‌ترین مهارت در دوره معارف اسلامی برای طلاب دانسته‌اند. (۴۰ درصد گزینه کم و ۶۰ درصد گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند).

دلایل ضعف

الف) اختلاف حروف برخی زبانها (مانند زبان چینی و روسی و ترکی) با زبان فارسی خیلی زیاد است و مدت کلاس‌های املا برای ایجاد مهارت نوشتن کافی نیست.

ب) روش املا در برخی کلاسها مناسب نیست و قبل از نوشتن املا، خواندن صحیح و درست نویسی به اندازه کافی تمرین نمی‌شود.

ج) برخی طلاب در کتاب‌های اول و دوم به طور صحیح درست نویسی را آموزش نمی‌بینند و همین آموزش ناقص در کتاب‌های بعد به یک نقطه ضعف تبدیل شده و گاهی تا بعد از دوره فارسی نیز ادامه دارد.

د) گاهی در آموزش نوشتن فقط به متن درسی بسنده می‌شود و این متن زدگی سبب می‌شود طلاب فقط در محدوده متن کتاب بنویسند و اگر نوشتن متنی خارج از کتاب از آنها خواسته شود اعتماد به نفس و تسلط کافی برای نوشتن را ندارند.

سؤال سوم: بعد از پایان دوره فارسی میزان درک مطلب طلاب چقدر قابل قبول است؟ همه مدرسان معارف (۱۰۰ درصد) گزینه متوسط را برای میزان درک مطلب طلاب انتخاب کرده‌اند.

دلایل

(الف) سؤالات درک مطلب هم در کتاب درسی و هم در کتاب کار وجود دارد و همین سبب توجه بیشتر مدرسان و طلاب به اهمیت درک مطلب است. **(ب)** برخی سؤالات درک مطلب به سؤالات هوش نزدیک‌تر است و برای تقویت زبان تأثیر زیادی ندارد.

(ج) برخی سؤالات درک مطلب، طلاب را به سمت حفظ متن سوق می‌دهد و قدرت خلاقیت برای جمله سازی و تولید جمله را در آنها ایجاد نمی‌کند.

(د) برخی مدرسان به اهمیت قدرت خلاقیت و ساختن جملات جدید توجهی نمی‌کنند و فقط به ظاهر جمله توجه دارند و بر همین اساس نمره می‌دهند. حتی اگر از جملات متن درس یا جملات استاد یا طلاب دیگر یا اینترنت و ... کپی کرده باشند). به همین سبب وقتی طلاب با سؤالاتی مواجه می‌شوند که عین جواب آنها در متن درس نباشد، از پاسخ بازمی‌مانند.

سوال چهارم: همکاری مدرسان فارسی و معارف در تدوین متون فارسی و معارف را چقدر ضروری می‌دانید؟

۸۰ درصد مدرسان معارف همکاری را ضروری می‌دانند و ۲۰ درصد نظر متوسط دارند.

دلایل ضرورت

(الف) همکاری بین مدرسان فارسی و معارف برای تدوین متون درسی، فاصله سطح کتاب‌ها را کم می‌کند و در نتیجه طلاب بهتر می‌توانند متون دوره معارف را فراگیرند.

(ب) با همکاری بین دو گروه در تدوین متون از واژه‌های متناسب در هر دوره استفاده می‌شود و واژه‌های کم بسامد کنار گذاشته می‌شود.

(ج) همکاری بین گروه‌های فارسی و معارف سبب نزدیک شدن اهداف و

هماهنگی برنامه‌ها برای کسب نتیجه بهتر از فرصت حضور طلاب در مدرسه می‌گردد.

سؤال پنجم: از مهارت طلاب در صحبت کردن چقدر رضایت دارید؟

۴۰ درصد مدرسان نظر متوسط و ۶۰ درصد زیاد را انتخاب کرده‌اند.

دلایل نظرات مثبت

الف) معمولاً مدرسان از مهارت طلاب در صحبت کردن نسبت به مهارت نوشتن بیشتر رضایت دارند. دلیل آن این است که طلاب در طول روز در داخل و خارج مدرسه مجبور به صحبت کردن و ارتباط کلامی هستند و همین سبب تقویت گفتار آنها نسبت به مهارت نوشتن آنهاست.

ب) برخی مدرسان به مهارت گفتار بیشتر از نوشتن و خواندن توجه دارند.

ج) کسب مهارت در صحبت کردن نتیجه شنیدن زیاد است و چون طلاب دائماً در معرض شنیدن فارسی هستند، موجب تقویت مهارت گفتار آنها می‌گردد.

سؤال ششم: طلاب در مدت آموزش زبان فارسی به چه میزان اصطلاحات دینی را یاد گرفته‌اند؟

۴۰ درصد گزینه کم و ۶۰ درصد گزینه متوسط را انتخاب کردند.

دلایل نظرات منفی

الف) دلیل اصلی این نظر مدرسان عدم همکاری و هماهنگی بین دو گروه فارسی و معارف در تدوین متون است که اصطلاحات لازم در کتاب‌های فارسی به اندازه کافی وجود ندارد.

ب) مدرسان فارسی همه طلبه هستند و تا حدودی اصطلاحات ضروری برای تحصیل معارف اسلامی را می‌دانند و بر اساس تجربه خود آنها را در تألیف کتاب‌ها یا در کلاس درس آموزش می‌دهند.

ج) محدودیت زمان دوره آموزش زبان فارسی اجازه نمی‌دهد در این دوره چندان به مباحث و اصطلاحات تخصصی اسلامی پرداخته شود.

۴. نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های این تحقیق، نقاط قوت و مشکلات اصلی آموزش زبان فارسی به طلاب غیرایرانی را می‌توان چنین برشمرد:

نگاه دینی، اخلاقی و تربیتی مؤلفان در تدوین متون، مهمترین نقطه قوت آنهاست که باید تقویت شود؛ زیرا طلاب با انگیزه فراگیری معارف اسلامی به یادگرفتن زبان فارسی مشغول شده‌اند و استفاده از متون دینی و اخلاقی، علاوه بر تقویت انگیزه، آنها را برای تحصیل علوم اسلامی آماده می‌کند.

مهمترین نقاط ضعف محتوای درسی عبارتند از: به روز نبودن متون آموزشی، وجود کلمات و اصطلاحات کم بسامد، استفاده از شعرهای دشوار و متون قدیمی، عدم جذابیت برخی متنهای علمی، استفاده کم از قصه و داستانهای جذاب در متون آموزشی، کاربردی نبودن محتوای برخی دروس، تکرار بیش از حد برخی مطالب مانند آواها در کتاب مقدمه و اول، حجم بیش از اندازه کلمات جدید و نکته‌های زبانی در برخی درس‌ها، نبودن کتاب مناسب برای آموزش زبان گفتاری، عدم تدوین کتاب‌های درسی، دستوری و کمک درسی متناسب برای مخاطبان المصطفی (طلاب غیرایرانی)، عدم هماهنگی کامل بین گروه علمی فارسی و گروه معارف برای تدوین متون آموزشی مناسب، عدم تهیه فیلمهای مناسب و هم سطح با کتاب‌های موجود برای آموزش زبان فارسی، پراکندگی غیرمنسجم مباحث دستوری در کتاب‌های درسی.

۵. راهکارهایی برای بهبود کیفیت محتوای آموزش فارسی

با توجه به پژوهش انجام شده برای تقویت آموزش زبان فارسی و بهبود متون و افزایش کیفیت آنها پیشنهاد می‌شود:

(۱) در بین کتاب‌های درسی جای یک کتاب مناسب برای آموزش زبان گفتاری خالی است (این کتاب در حال تدوین است). در بسیاری از زمینه‌های آموزش زبان نیز باید کتاب‌های کمک آموزشی تألیف شود که نیاز فارسی آموزان را برای تقویت مهارتهای مختلف زبانی برطرف کند. به عنوان مثال، کتاب داستانهای کوتاه و بلند با نگاه دینی و اخلاقی و تربیتی و ... فرهنگ‌های لغت درسطوح مقدماتی، میانی و پیشرفته.

(۲) بازنگری، تقویت و اصلاح ملاک‌ها و معیارهای تهیه و تدوین

کتاب‌های درسی بر اساس یافته‌های جدید علمی جهت تدوین متون آموزشی مناسب و داشتن جدول زمانی منظم برای برنامه‌های پژوهشی و تدوین کتب آموزشی و کمک آموزشی که مطابق استانداردهای جهانی در فواصل زمانی مناسب به روز رسانی شوند.

۳) فیلم‌های مناسب آموزشی و هم سطح برای زبان آموزان هر کتاب با این ویژگی‌ها تهیه شود: به زبان معیار نزدیک باشند، بازیگران لهجه نداشته باشند، موضوع و محتوای آن برای طلاب جذاب باشد، کیفیت صدای آن مطلوب باشد، گفتگوهای فیلم پربسامد باشد، مدت فیلم مناسب باشد.

۴) افزایش هماهنگی، تعاملات علمی و عملی بین مراکز مختلف آموزش زبان در جامعه المصطفی برای جلوگیری از کارهای هم عرض و همکاری بیشتر گروه‌های علمی فارسی و معارف اسلامی در داخل مرکز جهت هماهنگی و هم افزایی برای تدوین کتاب‌های آموزش زبان فارسی و معارف.

۵) درخواست از استادان و مدرسان زبان فارسی (که در این حیطه دانش و تجربه لازم را دارند) برای مکتوب نمودن معلومات و تجربیات خود. این کار موجب می‌شود در کوتاه‌ترین فرصت با استفاده از تجربیات خود کتاب‌ها یا جزوه‌هایی که در حیطه‌ی عمل کارایی داشته و مطابق با دانش روز آموزش زبان‌های خارجی باشد تألیف کنند؛ اگر تعداد کتاب‌های موجود برای آموزش زیاد باشد، انتخاب از میان آن‌ها برای اهداف مختلف تدریس، آسان خواهد بود؛ زیرا غنای کتاب‌ها، یکی از سریع‌ترین راه‌های پیشرفت در این گونه فعالیت‌ها محسوب می‌شود.

۶) مسلط ساختن مدرسان و مؤلفان کتب آموزشی به مدل‌های آموزشی زبان و مبانی علمی لازم برای تدوین متون مناسب. زیرا تدوین متون آموزشی زبان، مسئله‌ای تخصصی و علمی بوده و نیازمند اطلاعات میان رشته‌ای نیز هست؛ آگاهی مؤلفان کتاب‌های آموزشی به این مبانی علمی نیز لازم است.

۷) ضرورت دارد مراجع ذی ربط مانند شورای گسترش و آموزش

زبان فارسی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، جامعه المصطفی العالمیه، بنیاد سعدی و ... که بیشترین نقش را در آموزش زبان فارسی به خارجیان ایفا می‌کنند، برای تولید انواع محصولات آموزشی بویژه در زمینه تهیه لوح‌های فشرده‌ی صوتی و تصویری به صورت فیلم و انیمیشن برای سطوح مختلف و اهداف گوناگون آموزش زبان فارسی، هماهنگی و همکاری کامل داشته باشند.

منابع

- ۱) آجرلو، علی، (۱۳۸۸) بررسی مواد آموزشی مورد استفاده در تدریس زبان فارسی مقدماتی در میان زبان‌آموزان مدرسه المهدی قم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور قم.
- ۲) پاکدل، مهدی، فرجی، سید اسماعیل (۱۳۹۵)، «توصیف و تحلیل کتاب‌های میانی مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی از بعد طراحی آموزشی»، دوفصلنامه مطالعات آموزش زبان فارسی، جامعه المصطفی، قم، شماره ۲.
- ۳) رئیس، نفیسه، محمدی فشارکی، محسن (۱۳۹۴)، «توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی جامعه المصطفی العالمیه»، فصلنامه فنون ادبی، دانشگاه اصفهان، سال هفتم، شماره ۸۳، پاییز و زمستان.
- ۴) سایت اطلاع رسانی جامعه المصطفی العالمیه. <https://www.miu.ac.ir>
- ۵) طالعی، محمد حسین، ابراهیمی، مجتبی (۱۳۹۶)، «نقدی بر کتاب آموزش زبان فارسی به فارسی (۳) مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی»، دوفصلنامه تخصصی مطالعات آموزش زبان فارسی، شماره ۵.
- ۶) فاطمی منش، علی، (۱۳۹۹)، مطالعه موردی شیوه‌های تدریس نگارش در مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی جامعه المصطفی العالمیه با ارائه طرح پیشنهادی فرایندمحور با رویکرد تکلیف محور، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، قم.
- ۷) گلبنگ آشنایی (۱۳۹۰)، مجموعه مقالات هفتمین مجمع مدرسان زبان فارسی، به کوشش عباسعلی وفايي، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، تهران.

